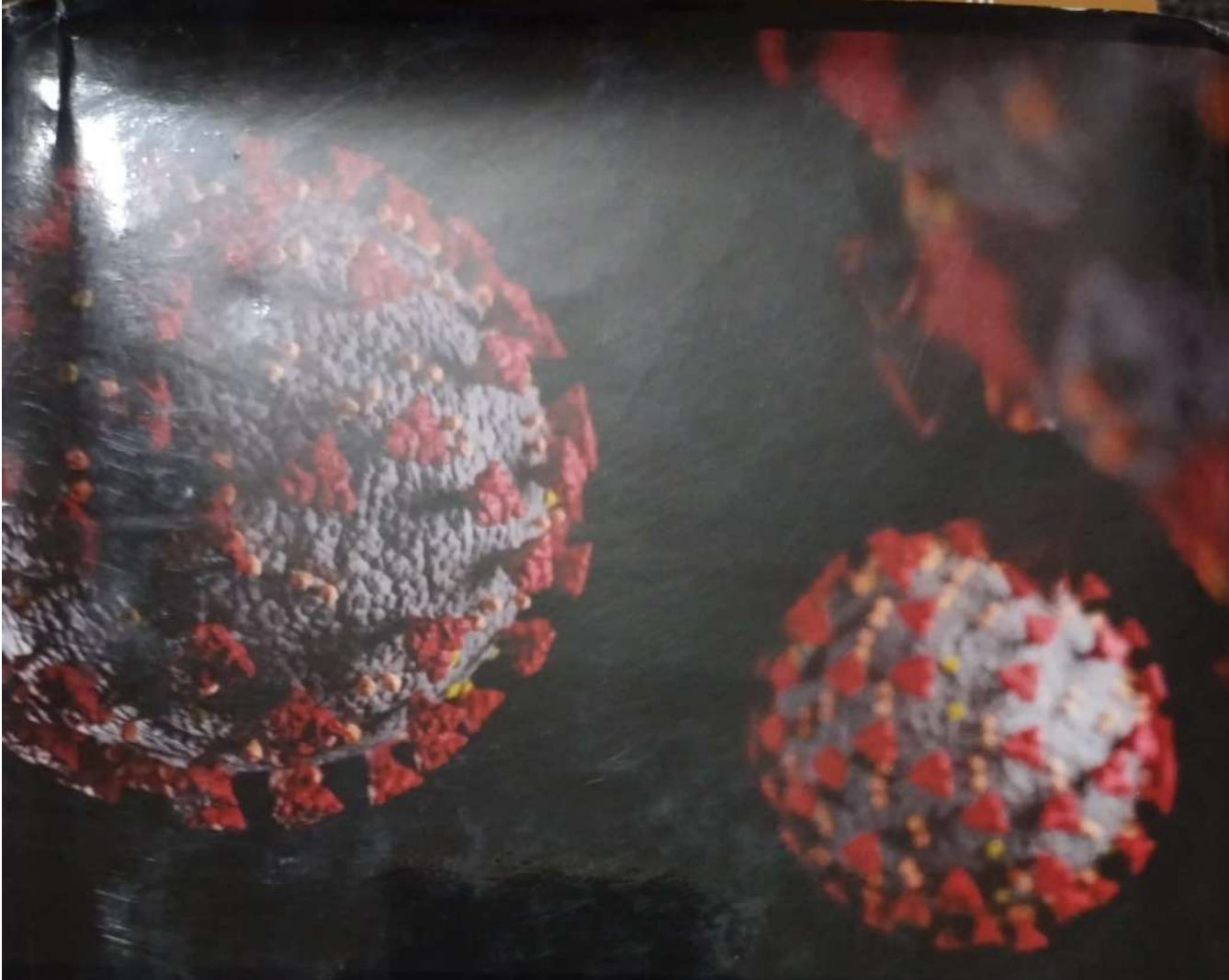

FACETS OF COVID-19

Issues, Approaches, Experiences and Consequences

Dr. Vinita Bhimrao Kekan

Published by :

R.P. Publications

H.No. J-180/5-A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali

Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053

E-mail: rppublication2009@gmail.com
www.rppublication.com

Mobile: 9968053557, 9811149816

Facets of Covid-19: *Issues, Approaches, Experiences and Consequences*

© Author

First Edition 2022

ISBN: 978-93-91580-14-8

All rights reserved no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the author.

PRINTED IN INDIA

Published by R.P. Publications, Delhi-110053. Laser Type Setting at
Shahabuddin Computers, Printed at Milan Enterprises, Delhi-110002.

(ix)

19. कोरोना विषाणूचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेल्या परिणामाचा शैक्षणिक आढावा	164
—प्रा.ढगे धनराज रामराव	
20. कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा	172
—डॉ. अनिता मक्कन खेडकर	
21. कोवीड-19 च्या काळात आरोग्य व्यवस्थेवर झालेला मानसीक परिणामाचे अध्ययन : संदर्भ अंबाजोगाई तालुका	180
—डॉ. हनुमंत अंगदराव साळुंके	
22. कोविड -19 प्रादूर्भावातुन निर्माण झालेली आर्थिक मंदी आणि भारतीय युवक	197
—डॉ. श्वेता विनोद वैद्य	
23. "कोविड-19 मुळे कर्ता व्यक्ती गमावल्यामुळे त्यांच्या कुटुंबीयावर झालेले परीणाम"	205
—डॉ. अशोक सटवाजी हनवते	
24. कोरोना टाळेबंदीच्या काळात ग्रामस्थांच्या समस्या	213
—रविन्द्र शंकर लाटेलवार	
25. "कोविड-19 लॉकडाऊन काळात महिलांवर झालेल्या कौटुंबिक अत्याचारांच्या प्रकरणात समुपदेशनाची भुमीका एक विश्लेषणात्मक अध्ययन"	223
—मिलिंद शंकरराव दानव	
Index	234

कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा

—डॉ. अनिता भक्कन खेडकर*

प्रस्तावना

जागतिक कोरोना विशाणुमुळे संसर्गजन्य सांख्यिक्या रोगाने समाज आणि आरोग्य कार्य यामध्ये मोठ्या प्रमाणात जनीजिवनावर परिणाम झालेला आहे यामुळे आरोग्य यंत्रणा अपूर्ण पडू लागल्या. जनसामान्यात मोठ्या प्रमाणात आरोग्या विशयी भिती निर्माण झाली. आरोग्य यंत्रणांवाढत जनसामान्यात गेठ्या प्रमाणात जाणीव जागृती निर्माण होणे आवश्यक आहे सामाजिक आरोग्य विशयक आह्वानांना सामोरे जाण्यासाठी विविधमार्ग व उपाय निर्माण करणे आवश्यक।

कोरोना विशाणुच्या महामारीने देशात आघावेळी हल्लाकेला जेव्हा तो नर्वात कटीण काळातून जात होता राष्ट्रीयहितसंबंध आणि आर्थिक जागतिक यवस्थेची संव्यस्थितीत यामध्ये वर्तमानकाळात निर्माण होणाऱ्या अडचणीत गढ होईल जर वर्तमान काळात आरोग्य सेवा व यंत्रणा नियमित योग्यरित्या देशात कार्यकरीत राहिली तर देशात नव्हिन कोरोना विशाणुचे संकट ओळखण्यास

* सहाय्यक प्राध्यापक पं. जे. ने समाजकार्य महा. अमळनेर जि. जळगाव

कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा

वेळ लागणार नाही. संपूर्ण देशात या कोविड 19 च्या समस्येमध्ये आरोग्य सेवा वाढत माध्यमांच्या आधारे आधुनिक जगात या वाईट आरोग्य संकटाशी लढण्यास अडचणी कमी होऊन मदत करण्यास देखिल सोईचे होईल.

उद्देश

1. कोविड 19 मध्ये आरोग्य सेवांचे योगदान जाणणे.
2. आरोग्य विशयक विविध उपक्रम व कार्य यांची माहिती घेणे.

संघोधन पद्धती

प्रस्तुत षोष निबंधासाठी दुय्यम रज्जोतांचा वापर करण्यात आला. ग्रामिण विकास व आरोग्य संवर्धन विशयक कोविड 19 मध्ये पासकिय अहवाल प्रकाशित लेख पुरतके मासिके इंटरनेट इ या आरोग्य सेवा यावर प्रकाष टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

आरोग्य सेवा

भारत सरकारने दिनांक 12 एप्रिल 2005 रोजी राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान राबविण्यास सुरुवात केली. ग्रामीण भागातील जनतेला परिणामकारक आरोग्य सेवा पुरेशा प्रमाणात पोहचविणे हे या मिशनचे ध्येय आहे. आरोग्य अभियान 7 कलमी कार्यक्रम संपूर्ण भारतात राबविला जातो. भारत सरकारने कोविड मध्ये आरोग्य सेवा जनतेचे आरोग्य सुधारण्यासाठी त्या त्या गावात राहणाऱ्यांना काही आरोग्य व्यवस्था संस्थांतर्फे प्रशिक्षण देऊन त्यांच्या मार्कत त्या त्या गावात प्राथमिक आरोग्य सेवा देण्याचे निश्चित केले. ही आरोग्य सेवा योजना चार स्तरीय आहे आरोग्य रक्षणाची विविध उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी देशाचा शासनाने विविध शाहरात वा गावात क्रमाने जिल्हा रुग्णालये, तालुका रुग्णालये, ग्रामिण रुग्णालये, प्राथमिक आरोग्य केंद्रे आणि प्राथमिक आरोग्य उपकेंद्रे स्थापन करण्याची गरज आहे.

आरोग्य केंद्रांच्या स्थापनेमुळे क्षेत्रातील लोकांना आरोग्य सेवा उपलब्ध होईल व त्या क्षेत्रातील जनतेला त्याचा लाभ घेता येईल. तसेच आरोग्य सेवा नुसत्या उपलब्ध करून देऊन चालणार नाही. तर त्या आरोग्य सेवा सर्वसामान्य

जनतेला आर्थिक दृष्टीने परवडतील अशा शेतीने पुरविणे आवश्यक आहे. विकसनशील आणि अविकसित राष्ट्रात अशा आरोग्य सेवा अत्यंत अल्प दरात व मोफत पुरविणे आवश्यक आहे. सर्वांना गुणवत्तापुर्वक आरोग्य सेवा पुरविणे, समाजातील गरीब, दुर्लक्षित भागावर लक्ष केंद्रीत करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट राष्ट्रीय आरोग्य विभागाचे आहे. यात प्राथमिक आरोग्य सेवांमध्ये काही मुलभूत बदल करून आरोग्य सुविधांमध्ये सुधारणा करण्याबाबत इतर आरोग्य कार्यक्रमांवरही लक्ष केंद्रीत केले आहे की ज्याचा थेट समाजाच्या आरोग्याशी संबंध आहे. अशा सर्व बाबी लक्षात घेऊन या धोरणात सर्वत्र सुसूत्रता आणण्याचे निश्चित करण्यात आले आहे.

विश्लेषण व विवेचन

जागतिक महामारी काविड 19 मुळे निर्माण झालेली भिती कमी करणे व प्रत्येक व्यक्तीस आरोग्य सेवा व लसिकरण याबाबत जागृती निर्माण करणे, आजार व आरोग्यविषयक बाबींचा पूर्ण समावेश, सर्वसमावेशक सेवा, जिल्हा रुग्णालयात द्वितीय स्तरावरील काळजी पुरविण्यासाठी सर्वसमावेशक सेवा याबरोबरच या अंतर्गत औषधांचा अतिरिक्त पुरवठाही करण्यात येत आहे. राष्ट्रीय आरोग्य अभियानामध्ये मुलभूत आरोग्य सुविधांमध्ये सुधारणा करण्याबरोबर इतर आरोग्य कार्यक्रमांवरही लक्ष केंद्रीत केलेले आहे।

आरोग्य विभागाची कार्यप्रणाली

राज्य आरोग्य अभियान पूर्णपणे कार्यरत असावे, सर्व जिल्ह्यांमध्ये जिल्हा आरोग्य अभियान पूर्णपणे कार्यरत असावे, सर्व ग्रामीण रुग्णालय ही प्राथमिक संदर्भसेवा केंद्रे म्हणून कार्यरत व्हावीत, सर्व स्तरावरील रुग्ण कल्याण समित्याकार्यरत झालेल्या असाव्यात, आयुष औषधोपचार प्रणाली ही शासकीय आरोग्य यंत्रणेमार्फत मुख्य प्रवाहात असाव्यात, सर्व आदिवासी भागांमध्ये आशा कार्यरत व्हावी, राज्यांच्या अर्थसंकल्पात आरोग्य विभागास वाढीव निधि उपलब्ध व्हावा, सर्व पंचायत राज संस्था व रुग्ण कल्याण समितीच्या संस्थांचे राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाबाबत प्रशिक्षण पूर्ण झालेले असावे, फिरते वैद्यकीय पथक कार्यरत असावे, केंद्र आरोग्य सेवा:-

कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा
केंद्रांचा निर्देशावरून, राज्यस्तर-संचालक, आरोग्य सेवा मंत्रालय, राज्य सरकार, जिल्हारास्तर-जिल्हा आरोग्य अधिकार, पंचायत समिती -जिल्हा

आरोग्य अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य केंद्र-गट वैद्यकीय अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य उपकेंद्र उपवैद्यकीय अधिकारी, बहुउद्देशीय कर्मचारी ग्राम आरोग्य रक्षक आशा कार्यकर्ती, इ.आरोग्य सेवा त्यात आरोग्य संवर्धक प्रतिबंधात्मक आणि औषधोपचारात्मक सेवांचा अंतर्भाव होतो. जनतेस उपलब्ध करून देण्याचा भार सरकारला सल्ला दिला होता. या आरोग्य सेवेत अंतर्भाव होतो. आरोग्य सेवा जनतेस नजीकच्या ठिकाणी उपलब्ध असेल. यात जनता आणि आरोग्य कर्मचारी यामध्ये परस्पर सहकार्याचे संबंध असतील

राज्य आरोग्य सेवा

राज्य व जिल्हास्तरावर अभियान अंमलबजावणी कक्ष सुरू करणे. लोकांच्या व आरोग्य सेवांच्या गरजा लक्षात घेऊन नियोजन करणे. पंचायतराज संस्थांना अधिक प्रशासकीय अधिकार देणे. अंमलबजावणीसाठी वेळेवर व पुरेसे अनुदान उपलब्ध करून देणे वैद्यकीय सेवा पुरविणे या धोरणांचा वापर होतो. या काळात योजनेचे वेगळेपण हे की आरोग्य सुधारण्यासाठी त्या त्या गावात राहणा-याना काही आरोग्य व्यवस्था संस्थेतर्फे शास्त्रोक्त प्रशिक्षण देऊन त्यांच्या मार्फत त्या-त्या गावात प्राथमिक आरोग्य सेवा देणे.

जिल्हा पातळीवरील आरोग्य सेवा

नागरी रुग्णालय व सरकारी रुग्णालय यांचा समावेश होतो. रुग्णालयाचा प्रमुख पदी शल्यचिकित्सकाची नेमणूक झालेली असते, त्याच्या हाताखाली निवासी वैद्यकीय अधिकारी असतो. सर्व प्रकारच्या रुग्णांवर उपचार केले जातात. सार्वजनीक आरोग्य धोरणांची अंमलबजावणी करणे, सार्वजनिक जनतेचे आरोग्य रक्षणासाठी करोना लसिकरण माहिम राबविणे केंद्राचे जिल्हातील रुग्णालयांना मागणीनुसार लसिकरण पुरवठा करणे औषधपुरवठा, प्रशिक्षण व्यवस्था, रोगप्रतिबंधात्मक उपाय, कोरोना रोगांच्या संदर्भात जनजागृती, परीसंवाद आयोजन करणे गंभिरस्वरूपाच्या रुग्णांवर तातडीने उपाय करण्यासाठी चोबिसतास सेवा देणे, रक्तपिढी स्थापन करणे, रक्तदान शिबिर

आयोजित करणे, फिरत्या रुग्णालयांची निमिती करून वैद्यकीय सेवा पुरविणे हे कार्य केली जातात.

ग्रामिण आरोग्य सेवा

महाराष्ट्राच्या सार्वजनिक आरोग्य सेवा अंतर्गत प्राथमिक आरोग्य केंद्रे 1811 व उपकेंद्रे 1580 आहेत. ग्रामिण भागात 30,000 याप्रमाणे प्राथमिक आरोग्यकेंद्राची स्थापना करणे व आरोग्य उपकेंद्रांची स्थापना उ- ग्रामिण भागात आरोग्य सेवा पुरविण्याचे व ग्रामिण आरोग्य रक्षक व प्रशिक्षित दाई यांना सल्लादेण्याचे व मदत करण्याचे कार्य आरोग्य उपकेंद्र करते. गरोदर रज्योना 5000 लोक वस्तीला एक उपकेंद्र तर जोंगराळ व आदिवासी भागात 300 लोक वस्तीला एक उपकेंद्र उघडण्याचे ठरविले जाते.

ग्रामिण आरोग्य रक्षक / आशा

ग्रामीण आरोग्य रक्षक या पदावर व्यक्तीची निवड करताना ती व्यक्ती शक्यतो महिला असावी व त्याच गावातील रहिवासी असावी. तिचे शिक्षण सहावी पर्यंत असावे तिला लिहण्या वाचण्याची सवय असावी. तसेच त्या व्यक्तीला समाजकार्याची आवड असावी. गावकऱ्यांची मान्यता असावी व दिवसातून दोन तास या कार्यासाठी द्यावे व जवळच्या प्राथमिक आरोग्य केंद्रावर तिन महिन्यांचे प्रशिक्षण घेतलेले असावे. तिला आशा आरोग्य सेविका असेही म्हणतात. 2007 पासून महाराष्ट्रात आशा योजना लागू केलेली आहे. सुरवातीस योजना फक्त आदीवासी भागात होती 2009 पासून इतर ग्रामिण भागात ही योजना लागू झालेली आहे लवकरच शहरी भागात आरोग्य कार्यकर्त्या नेमल्या गेल्या. त्यांच्याकडून गावाच्या सर्वांगीन आरोग्य सुधारणासाठी महत्वाचे कामे अपेक्षित आहेत. कोरोना काळात आघातकार्यकर्ती चा मोठा सहभाग दिसून आला. त्यांनी घरोघरी जाऊन सर्व जनतेची आरोग्य तपासणी करून त्यांना मार्गदर्शन केले.

जळगाव जिल्ह्याच्या अभ्यास केला असता जिल्ह्यात एकूण 15 ताबुके आहेत त्यात जळगाव जिल्ह्याची एकूण लोकसंख्या 39 लाख 70 हजार 28 ग्रामिण भागातील लोकसंख्या 29 लाख 95 हजार 982 नागरी भागातील लोकसंख्या 9 लाख 74 हजार 4 आहे. ग्रामिण भागातील जनता आजारी

कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा

पडल्यास आपल्या उपचारासाठी कोणत्या आरोग्य सेवांचा उपयोग करतात त्यासाठी जळगाव जिल्ह्यातील 300 निवेदकांचे अध्ययन करण्यात आले आहे हे खालील सारणीच्या माध्यमातून दर्शविण्यात आले आहे.

सारणी : आजारी पडल्यास कुटुंबात उपचार घेण्याचे ठिकाण

कुटुंबात उपचार घेण्याचे ठिकाण	वारंवारता	टक्केवारी	एकूण टक्केवारी
शासकीय आरोग्य केंद्रात	201	67.0	67.0
खाजगी दवाखान्यात	68	22.7	89.7
घरगुती उपचार	24	8.0	97.7
वैद्याकडे उपचार	7	2.3	100.0
एकूण	300	100.0	

उपरनिर्दिष्ट सारणीत कुटुंबात सदस्य आजारी पडल्यास उपचार घेण्यासाठी कोणाकडे जातात याबाबत जाणून घेण्यासाठी एकूण चार पर्याय दर्शविलेली आहेत. त्यात सरकारी आरोग्य केंद्रात, खाजगी दवाखाना, घरगुती उपचार, वैद्याकडून उपचार असे पर्याय दिलेले आहेत. आजारी पडल्यास कुटुंबात उपचार घेण्याचे ठिकाण सरकारी आरोग्य केंद्राच्या माध्यमातून उपचार घेण्याबाबत सांगणाऱ्या निवेदकांचे प्रमाण 67 प्रतिशत असून आजारी पडल्यास उपचार घेण्याचे ठिकाण खाजगी दवाखान्याच्या माध्यमातून उपचार घेतात असे सांगणाऱ्या निवेदकांचे प्रमाण 22.7 प्रतिशत आहेत तर आजारी पडल्यास उपचार घेतात असे सांगणाऱ्या निवेदकांचे प्रमाण 8 प्रतिशत आहे. तर आजारी पडल्यास वैद्याकडून उपचार घेतात अशा निवेदकांचे प्रमाण 2.3 प्रतिशत आहे. आजारी पडल्यास कुटुंबाच्या माध्यमातून प्राथमिक उपचार घेण्यासाठी सरकारी आरोग्य केंद्रात उपचार घेतात असे म्हणणारे निवेदक सर्वाधिक 67 प्रतिशत आहेत.

आरोग्य केंद्रच्या माध्यमातून विविध प्रकारचे औषधोपचार मोफत व कमी दरात केले जात असल्यामुळे तसेच आरोग्याबाबत विविध कार्यक्रम शासकीय आरोग्य केंद्राच्या माध्यमातून राबविले जातात. ग्रामिण भागात खाजगी दवाखान्याचे प्रमाण कमी व खर्चिक असल्यामुळे तसेच प्रत्येक गावात प्राथमिक आरोग्य केंद्र किंवा उपकेंद्र असल्याने उपचार घेण्यासाठी शासकीय आरोग्य केंद्राचा उपयोग मोठ्या प्रमाणात केला जातो. त्याच प्रमाणे आरोग्य केंद्रात

मिळणाऱ्या सेवा जनतेच्या हक्काची असल्याची जाणीव करणारे असणे आवश्यक आहे.

या महामारीच्या काळात अतिशय महत्वपूर्ण भूमिका डॉक्टर, परिचारीका, आरोग्य रक्षक यांनी केली त्यांच्या कार्यातील महत्त्वपूर्ण कार्य म्हणजे कोरोना रोगाचे निदान, औषधोपचार, पुनर्वसन यांसारख्या बाबी अतिशय महत्त्वाच्या असूनही दवाखाना व आरोग्य केंद्र यांची व्यवस्था अत्यंत महत्त्वाची असते. सगळे काही असूनही दवाखान्याची व्यवस्था नसेल तर सामान्य किंवा किरकोळ रोगांवर उपचार करण्यासाठी आरोग्य केंद्राची आवश्यकता व डॉक्टरांकडून उपचार करून घेऊन घरच्या घरी रोगी उपचाराने बरा होऊ शकतो. परंतु रोगाचे स्वरूप तिघे किंवा गंभीर असेल तर दवाखान्यात नेणे आवश्यक असते.

सुरवातीला सगळ्या देशांमध्ये या महामारीने जनता त्रस्त होती डॉक्टरांकडे उपचार देण्याची पध्दती माहीत नव्हती. वैद्यकीय क्षेत्रात जसजशी प्रगती झाली तसतशी रोग्यांची काळजी घेणे आवश्यक वाढू लागले. व्यक्तीला खाजगी व सरकारी दवाखान्यात उपचार करणे सुरू झाले. खाजगी दवाखान्यापेक्षा सरकारी दवाखान्यात औषधोपचार यांसारख्या सोयी उपलब्ध असल्यामुळे श्रीमंत, गरीब सरकारी दवाखान्यातून ईलाज करून घेण्यासाठी प्रवृत्ती वाढू लागली. शिवाय खर्च नाममात्र किंवा मोफत असो रुग्णांची संख्या वाढल्यामुळे दिवसेंदिवस दवाखान्याची इमारती अपुऱ्या पडू लागल्या. एवढेच नाही तर ऑक्सिजन, औषधोपचार, व लसिकरण त्याच प्रमाणे पलंग, सेवक वर्ग, नर्स यांची ही उणिद भासू लागली

सारांश

संपूर्ण जगात या जागतिक महामारीमुळे अनेक समस्या निर्माण झाल्या व अनेक लोकांनी जिवही गमविला आहे व जे या संकटातून बाहेर पडले त्यांना कोरोनाची भिती मनात निर्माण झाली आहे. भारत सरकार व समाजाने या संकटाकडे विशेष लक्ष देणे अनेक प्रयत्न करणे आवश्यक वाटते. कोरोना व्हायरस सारखे संकट जगावरती हल्ला करणारे पहिले संकट नाही म्हणून कोरोना विषाणूच्या प्रादुर्भावामुळे आपले आरोग्य कार्य खुप महत्वाचे आहे. आपण आपल्या देशातील आरोग्य विषयक सोयी सुविधाबाबत अधिक जागृत

कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा

राहुन काळजी घेतली पाहिजे अशा आरोग्य विषयक संकटात सामाजिक संरक्षण व सामाजिक हितसंबंध वाढविले पाहिजे.

देशा अंतर्गत आरोग्य सुविधांच्या त्रुटीमुळे झालेले नुकसान भरून निघणार नाही परंतु अनुभव व धोरणातिल आरोग्य विषयक दिशा निश्चित केली पाहिजे. कारेना साथीच्या रोगामुळे बहुतेक ठिकाणे कमकुवतपणा निदर्शनास आला आहे हि आव्हाने समोर आली आहेत या सर्व अडचणींचा सामना करतांना नवीन कांतीही निर्माण झाली, आधुनिक जगात लसिकरणामुळे जागतिक शक्ती उदयास येण्यासाठी व विविध सहकार्याबाबत दिशा प्राप्त झाली आहे.

संदर्भ सुची

1. कुलकर्णी पी.के.आरोग्य आणि समाज डायमंड पुणे ऑगस्ट 2008
2. दिक्षित जगन्नाथ वि सामाजिक आरोग्य परिचर्या,के पार्क अनुवाद बनारसीदास मनोत पब्लिशर्स,जानेवारी 2013
3. रेहपाडे जयश्री न समाजकार्यात आरोग्य काळजी व व्यवस्थ,यश प्रकाशन नागपुर सप्टेंबर 2006
4. पुजारी कृष्णकमार वैद्यकीय समाजशास्त्र,के.एस.अतकरे प्रकाशन, औरंगाबाद,ऑगस्ट 1996
5. बारहातनंदा पांगुळे- s- भारतीय ग्रामीण समुदाय विकास, आर.बी प्रकाशन,नागपुर,फेब्रुवारी 2009
6. <https://www.health.gov.in>
7. www.marathiaarogya.com
8. <https://www.orfonline.org/hindi/research/covid-19-india>